

ZAMONAVIY NEMIS LEKSIKOGRAFIYASINING LUG‘ATLAR TIPOLOGIYASI

Mahammadjonova Dilshoda Zikiryoixon qizi

Andijon davlat chet tillari instituti talabasi

Mahmudjonova Farzona Azizbek qizi

Andijon davlat chet tillari instituti talabasi

Ilmiy maslahatchi: Odinaxon Ismanova

Annotatsiya: *Ushbu ilmiy maqolada zamonaviy nemis leksikografiyasining lug‘atlar tipologiyasi, ularning funksional vazifalari, tuzilishi, qo‘llanish sohasi, tarixiy taraqqiyoti va zamonaviy leksikografiya jarayonidagi o‘rni haqida batafsil ma‘lumot beriladi.*

Anmerkung: *Der vorliegende wissenschaftliche Artikel analysiert ausführlich die typologie moderner deutscher Wörterbücher, ihre Struktur, ihre Funktionen sowie ihre entwicklung in der modernen Lexikographie.*

Kalit so‘zlar: *leksikografiya, nemis tili, lug‘at turlari, tipologiya, izohli lug‘at, tarjima lug‘ati, korpus lingvistika.*

Schlüsselwörter: *Lexikographie, deutsche Sprache, Wörterbuchtypen, Bedeutungswörterbuch, Übersetzungswörterbuch, Korpuslinguistik.*

Zamonaviy nemis leksikografiyasi tilshunoslikning eng rivojlangan va ilmiy asoslangan yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi.

Leksikografiya—lug‘atlar tuzish, ularni tahlil qilish, nazariy asoslarini o‘rganadigan ilmiy sohadir. Bugungi kunda nemis tilidagi lug‘atlar nafaqat til o‘rganuvchilar, balki tarjimonlar, tilshunoslar, jurnalistlar, dasturchilar, madaniyatshunoslar va boshqa ko‘plab soha mutaxassislari uchun asosiy manba bo‘lib xizmat qilmoqda.

Nemis tili juda boy, murakkab va tarixiy ildizlarga ega bo‘lgan til bo‘lgani uchun uning lug‘atchiligi ham ko‘p qirrali va keng ko‘lamlidir. Bugungi zamonaviy leksikografiyada lug‘atlar turli mezonlarga ko‘ra tasniflanadi—ularning maqsadi, auditoriyasi, tuzilish prinsiplari, lingvistik yondashuvlari, qo‘llanish sohasi, hatto texnologik imkoniyatlari (masalan, korpus asosidagi lug‘atlar) ham lug‘atlar tipologiyasiga ta’sir qiladi. Shu bois zamonaviy nemis leksikografiyasining lug‘atlar tipologiyasini chuqur o‘rganish, uning nazariy va amaliy asoslarini tahlil qilish, lug‘atlarning tasnifini ilmiy mezonlar asosida ko‘rsatish mazkur maqolaning asosidir.

1. Nemis leksikografiyasining taraqqiyoti

Nemis leksikografiyasi XV–XVI asrlardan boshlab shakllana boshlagan bo‘lsa-da, uning haqiqiy rivojlanish bosqichi XVIII–XIX asrlarga to‘g‘ri keladi. Shu davrda nemis tili milliy adabiy til sifatida mustahkamlandi, ilm-fan rivojlandi va lug‘atlar tilning standartlashuviga katta hissa qo‘sha boshladi.

XX asrning oxiri va XXI asr boshlarida esa kompyuter texnologiyalari paydo bo‘lishi bilan leksikografiya yangi bosqichga ko‘tarildi. Elektron lug‘atlar, onlayn izohli tizimlar,

avtomatik qidiruv algoritmlari leksikografik jarayonlarni ancha soddalashtirdi va keng imkoniyatlar yaratdi.

2. Lugʻatlar tipologiyasi

Zamonaviy nemis lugʻatlari turli mezonlarga koʻra tasniflanadi:

a) Izohli lugʻatlar (Bedeutungswörterbücher) — soʻzning lugʻaviy maʼnosi, grammatik shakllari, uslubiy xususiyatlari, qoʻllanish misollari beriladi. Masalan, Duden Universalwörterbuch.

b) Tarjima lugʻatlari (Übersetzungswörterbücher) — nemis tilidan boshqa tilga yoki aksincha tarjima uchun moʻljallangan lugʻatlar.

c) Etimologik lugʻatlar (Etymologische Wörterbücher) — soʻzning kelib chiqishi, tarixiy oʻzgarishlari, qadimiy shakllari haqida maʼlumot beradi.

d) Maxsus soha lugʻatlari (Fachwörterbücher) — tibbiyot, huquq, texnika, iqtisod, informatika, pedagogika kabi sohalar terminlarini izohlaydi.

e) Korpus asosidagi lugʻatlar (Korpusbasierte Wörterbücher) — real nutqdan olingan millionlab matnlar asosida tuziladi.

f) Frazologik lugʻatlar — iboralar, turgʻun birikmalar, ularning maʼnosi va qoʻllanishi haqida maʼlumot beradi.

g) Dialekt lugʻatlari — nemis tilining hududiy lahjalari uchun moʻljallangan maxsus lugʻatlar.

Bu tasnif lugʻatlar dunyosining qanday keng va murakkabligini koʻrsatadi.

Nemis leksikografiyasi XV–XVI asrlardan boshlab shakllana boshlagan boʻlsa-da, uning haqiqiy rivojlanish bosqichi XVIII–XIX asrlarga

toʻgʻri keladi. Shu davrda nemis tili milliy adabiy til sifatida mustahkamlandi, ilmfan

rivojlandi va lugʻatlar tilning standartlashuviga katta hissa qoʻsha boshladi.

XX asrning oxiri va XXI asr boshlarida esa kompyuter texnologiyalari paydo boʻlishi bilan

leksikografiya yangi bosqichga koʻtarildi. Elektron lugʻatlar, onlayn izohli tizimlar, avtomatik qidiruv algoritmlari leksikografik

jarayonlarni ancha soddalashtirdi va keng imkoniyatlar yaratdi.

2. Lugʻatlar tipologiyasi

Zamonaviy nemis lugʻatlari turli mezonlarga koʻra tasniflanadi:

a) Izohli lugʻatlar (Bedeutungswörterbücher) — soʻzning lugʻaviy maʼnosi, grammatik

Shakllari, uslubiy xususiyatlari, qoʻllanish misollari beriladi. Masalan, Duden Universalwörterbuch.

b) Tarjima lugʻatlari (Übersetzungswörterbücher) — nemis tilidan boshqa tilga yoki aksincha tarjima uchun moʻljallangan lugʻatlar.

c) C) Etimologik lugʻatlar (Etymologische Wörterbücher) — soʻzning kelib chiqishi, tarixiy oʻzgarishlari, qadimiy shakllari haqida maʼlumot beradi.

d) D) Maxsus soha lugʻatlari (Fachwörterbücher) — tibbiyot, huquq, texnika, iqtisod, informatika, pedagogika kabi sohalar terminlarini izohlaydi.

e) E) Korpus asosidagi lugʻatlar (Korpusbasierte Wörterbücher) — real nutqdan olingan millionlab matnlar asosida tuziladi.

f) F) Frazologik lugʻatlar — iboralar, turgʻun birikmalar, ularning maʼnosi va qoʻllanishi haqida maʼlumot beradi.

g) G) Dialekt lugʻatlari — nemis tilining hududiy lahjalari uchun moʻljallangan maxsus lugʻatlar.

h) Bu tasnif lugʻatlar dunyosining qanday keng va murakkabligini koʻrsatadi.

Zamonaviy nemis leksikografiyasining lugʻatlar tipologiyasi juda keng boʻlib, har bir lugʻat turi oʻz auditoriyasi, maqsadi va funksiyasiga ega. Leksikografiyaning rivojlanishi nafaqat lugʻat tuzishning takomillashuviga, balki til oʻrgatish, tarjima qilish, ilmiy tadqiqotlar olib borish jarayonlariga ham katta taʼsir koʻrsatmoqda.

Bugungi kunda raqamli texnologiyalar asosida yaratilayotgan lugʻatlar leksikografiyaning yangi bosqichini boshlab berdi.

Kelajakda yanada mukammal, avtomatlashtirilgan, sunʼiy intellektga asoslangan lugʻatlar paydo boʻlishi kutilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Dudenredaktion. Duden Universalwörterbuch.
2. Kluge, F. Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache.
3. Deutsche Akademie für Sprache und Dichtung. Lexikographie heute.
4. Hausmann, F. Wörterbücher: Ein internationales Handbuch.
5. Wiegand, H. Lexikographische Grundlagen der Wörterbuchforschung.
6. Kemmerling, A. Modern